

problems of love in the work of Vladimir Ivasyuk]. Kyiv.

2. Gurenko E. G. (1982). *Problema khudozhestvennoy interpretatsii*. [The problem of artistic interpretation]. Moscow.

3. Zyhakevych M. (2010). *Symbioz poezii i muzyky u tvorchosti Bohdany Filts*. [Symbiosis of poetry and music in the works of Bogdan Filts]. Kyiv.

4. Mozghova O. M. (2011). *Intonatsiina kharakterystyka pisennosti Mykoly Mozghovooho (na prykladi pisni «Mynaie den, mynaie nich»)*. [Intonational characterization of the song by Mykola Mozgovoy (on the example of the song «Day goes by, the night goes by»)]. Odesa.

5. Paliichuk A. V. (2018). *Mystetskyi dorobok Volodymyra Ivasiuka u vymirakh ukrainskoi muzychnoi kultury druhoi polovyny XX stolittia: istoryko-biografichniy aspekt*. [Volodymyr Ivasyuk's artistic work in the dimensions of Ukrainian musical culture of the second half of the twentieth century: historical and biographical aspect]. Kyiv.

6. Filts B. *Nezabutnii Levko Revutskyi* (2014). [Unforgettable Levko Revutsky]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ЯНЕНКО Оксана Андріївна – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри вокально-хорових дисциплін та методики музичного виховання Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: вокальна підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва у естрадному класі.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

YANENKO Oksana Andriivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer in the Department of Vocal-choral disciplines and Teaching Methods, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: vocal training of future teachers of musical art in pop class.

Стаття надійшла до редакції 28.04.2019 р.

УДК 37(447)(092)

МОРГАЙ Лілія Анатоліївна –

аспірант, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

<https://orcid.org/0000-0002-6550-1389>

e-mail: morgai.liliya@gmail.com

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ НИКИФОРА ЯКОВИЧА ГРИГОРІЇВА

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний стан розвитку Української держави позначений великим інтересом суспільства до своєї минувшини – історії, науки, культури.

Дослідження творчої спадщини вітчизняних педагогів, наукове пізнання їхніх ідей і поглядів, які містять у собі надзвичайно цінний фактологічний матеріал про самобутні явища, сімейні звичаї та обряди, побут українців, мають наукове, та суспільно-виховне значення, сприяють всебічному розширенню світогляду, духовному збагаченню й культурному відродженню нації, подальшому утвердженню України як рівноправного учасника глобальних цивілізаційних процесів.

Вивчення й аналіз персоналій як окремого предмета історико-педагогічного дослідження має важливе значення, оскільки особиста біографія часто є основою наукової реконструкції епохи та відображає загальнопедагогічний досвід певного періоду. Тому звернення сьогодні до спадщини

сучасників тих буремних подій, новітнє прочитання їхнього наукового доробку є особливо актуальним.

В умовах формування сучасної української держави особливий інтерес становить педагогічна думка, зокрема періоду визвольних змагань українського народу. Саме з цією добою пов'язує наш час змістова аналогія – у пошуках форм і шляхів формування української державності, відчайдушних спробах зрушити з місця побудову цивілізованого громадянського суспільства.

Багато імен подвижників українського відродження і національної освіти, їхні ідеї і здобутки, педагогічні події, факти та явища минулого цілеспрямовано піддавалися забуттю.

Визначною постаттю серед борців за українську незалежність є політичний і громадський діяч, учений, педагог Никифор Якович Григорієв (1883–1953 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукової теми

дослідження свідчить, що деякі відомості про ідеї педагога Н. Я. Григорієва здійснено частково в наукових дослідженнях О. Сухомлинської, О. Сухобокової, Л. Пироженко, Т. Бевз, Т. Бондаренко та ін. Все це пояснюється тим, що тривалий час інформація про педагога була недоступною, але із здобуттям статусу незалежності України ім'я та ідеї педагога стали об'єктом уваги наукової спільноти.

Мета статті – висвітлити соціально-виховні та педагогічні ідеї Н. Я. Григорієва.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті сучасного трактування виховного процесу заслуговує на увагу спадщина Н. Я. Григорієва, оскільки вагомого значення педагог у своїй діяльності приділяв саме соціальному вихованню.

Виховання – багатофакторний процес, що залежить від низки об'єктивних і суб'єктивних чинників. «До об'єктивних відносять соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийняту в ній систему освіти. До суб'єктивних – особистісні якості педагогів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні вподобання учасників виховного процесу», – наголошує І. Бех [3].

Досить ґрунтовно про виховання особистості написано в праці «Українська національна вдача», яка вийшла друком у Канаді 1941 р. У ній зауважено, що на виховання людини впливають усі суспільні об'єкти з якими вона контактує: родина, школа, віра, товариства, громадські організації і держава, а склад і характер їх значно залежить від географічно-природних обставин [5].

«Найголовнішими чинниками, які впливають на людину та її світобачення, є: мова, праця, мистецтво, релігія, мораль, право та культура, наука», – справедливо вважав Н. Григорієв.

За словами педагога, мова – найхарактерніша властивість культури кожного народу. В мові, як найстаршому, найдовготривалішому і найширше розповсюдженому культурному втворі, найяскравіше відображається вдача кожного народу. Не лише в словесності, а й у самій конструкції мови, в розмірі її слів, голосистості, наголосах. Повноголосність української мови, як і московської, порівняно з західнослов'янськими, на думку вченого, може свідчити або про економічну безтурботність українців, або про пристосування мови до поверхні [5].

Педагог наголошував, коли західні слов'яни викидали зі слів голосівки, українці із любові до музичності давали перевагу

естетизмові перед економізмом. На думку Н. Григорієва, це був лише зайвий доказ поетичності української вдачі. З іншого боку, можна гадати, що українці, живучи на рівніших, а тому менш резонативних поверхнях, ніж гористі місцевості розселення західних слов'ян, зберегли повноголосність, бо вона надавала словам більшої звучності й тим полегшувала їх прийняття слухом. У гірському повітрі з великою луною досить було шелестівок, а на одвертих степових нерезонативних рівнинах України потрібно було голосівок. Тому повноголосність української мови може бути свідченням переваг естетизму над економізмом та проявом звичайного практицизму, пристосування до обставин [5].

Наголос у середині чи на передостанньому складі слова означає розміркованість, обережність у витраті сил, планомірний їх розподіл. Наголос на кінці – це свідоме відображення затягнути співрозмовника у пастку [1].

Наступним соціокультурним чинником, що надзвичайно впливає на втворення людської вдачі, Н. Григорієв називає працю, фах, певну діяльність – усе, що «вितворює» людину. Залежно від того, який фах найбільше поширений серед певної праці, витворюється національна вдача. Українська нація складається на 93 відсотків з селян-хліборобів, 3,5 відсотків робітників, на 4,5 відсотків інших професій. Ще з давніх часів головне заняття українців – хліборобство, воно пов'язане з природою й усіма несподіванками погоди, виробляє пасивність і покірність, побожність і надії на сторонні сили, обережність і розміркованість, відданість і упертість, працьовитість і господарність [5]. Кожна нація й держава складається з різних класів. Особи й групи, що належать до певних класів, з політичних причин гуртуються в партії, які борються за владу в державі з метою використання її в інтересах своєї групи, партії, класу, нації, держави або всього людства [2].

Індустрія, навпаки, виробляє знання, критицизм, активність, самостійність, матеріалістичний реалізм. Педагог дає розгорнуту характеристику хліборобу, вказуючи, що хлібороб прив'язаний до землі, не хоче рухатися: «Готовий важко працювати, аби не покидати насидженого місця. Готовий миритися зі всякими тягарями, аби мати можливість порпатися в землі. Хліборобська праця прив'язує хлібороба до землі, в яку він закопує свою рухливість до урожаю, який навколо нього виростає, звужує його світогляд, відбирає цілком його час. Через те все хлібороб стає

нездатним до співпраці по збудуванню держави. Через те, що навколо нього є люди рухливіші, далекоглядніші й політично ініціативніші, хлібороб природно неминуче стає їх жертвою. Селянин є жертвою односторонньої праці коло землі, раб землі, а через те йому спадає з очей влада над землею» [5, с. 38].

Селянський патріотизм міцний, але дуже вузький, обмежується селом, краєм. Розуміння державних інтересів мале: «Для чого воювати, коли ворог до нас не дійде?», «Навіщо платити на шляхи, мости, школи, коли наші шляхи від природи добрі, мостів немає, а школа при церкві?» – зазначав у праці педагог [5, с. 38].

Серед соціокультурних чинників, що впливають на розвиток особистості, її виховання, Н. Григорійв виокремлює також релігію. Здавна, релігійні вподобання українців були прості, щирі та безпосередні. Весь побут українців здавна пронизаний релігійним світоглядом. Усвє первісний суспільний устрій збудований на приписах релігії. Елементи соціальної справедливості – головна база української релігії. Про це вже виразно свідчать писання таких визначних отців української церкви, як І. Вишневецький, М. Смотрицький та інші. Українська релігія – протонародна. Українці завзято боролися проти папської віри, а коли їм муслили припинити під натиском сил, пристосували їх до свого характеру й потреб.

Невід’ємною складовою життєдіяльності людини Н. Григорійв називає мораль і право. Зміст приповідок і звичаїв, у яких відображається моральний світогляд українського народу, свідчить про надзвичайну його моральність. Шанування кожної особи оволодіння – все це свідчення високої моралі й глибокої правосвідомості, а разом з тим незлочинності, відсутності бажання насильства над іншими, грабування, визиску людини; свідоцтво високої людяності, глибокої демократичності [5].

Одним із основних критеріїв вихованості людини є культура – це відображення багатьох людських поколінь, що її «вितворили». Культура насамперед залежить від батьків, країни, середовища, в якому дитина знаходиться. Її не можливо досягти одній людині, бо за кожним індивідом стоять певні особи – батьки, учителі, доросле оточення [5].

За словами педагога, культура та її витвори, з одного боку, є свідченням вдачі людських поколінь, що їх витворили; зеркало душ, а з іншого, – чинниками, які впливають на витворення вдачі нових поколінь. В обох випадках це чинники, за якими пізнається

вдача народу. Вони свідчать як про минулу та сучасну національну вдачу, так і про її тенденції в майбутньому. Н. Григорійв стверджував, що саме вдача є спільною ознакою окремого етносу і тим явищем, яке відрізняє його від інших [6].

Українська національна вдача, яка ґрунтується на етнокультурі, виокремилась із загальнолюдської під впливом історичних умов, у яких перебували наші предки.

Факторами, які впливають на вибір професії, оточення, духовний і моральний стан особистості, і на її етнокультурні досягнення. Властивостями, які впливають на суспільні фактори, є: належність до держави (держава своєю політикою впливає на етнокультуру народу), оточення (батьки, сусіди, знайомі), життєважливі структури (навчально-виховні, культурні, інформаційні) [6].

У своїй праці Н. Григорійв приділив значну увагу одному з найголовніших чинників, який впливає на людину, її світогляд, розумову активність – науку. Він наголошував: «Наука, яку здавна без школи, власним досвідом витворив український народ, яку переховував і передавав із покоління в покоління звичаями («народна наука»); шкільництво, яке також з давних-давен процвітало серед українців, яким вони славилися серед інших народів; потяг до освіти, школи, яким відзначилися минулі покоління не менше ніж сучасні; велика кількість наукових праць українців у різні часи на різні теми й різними мовами – все це свідчить, що народ український не менше здібний до розуміння й наукового спостереження життя, ніж до поетичної творчості. Український скептицизм та критицизм у релігії зайвий доказ тому» [5, с. 43].

Значну увагу Н. Григорійв зосередив на національному аспекті виховання. На його погляд, у дітях повинні плекати не тільки любов до рідної нації, а й усвідомлення розумову свідомість своєї рідної нації, що зветься національними гордощами. Якщо не дотримуватись цієї позиції навчання, то діти виростуть каліками. «Щоб не було таких національних калік, ми повинні дітей своїх змалку виховувати з ясним і певним національним поглядом, ми морально зобов’язані подбати, щоб діти наші не були безбатченками і не блукали по чужих хатах, щоб на них не тикали пальцями, щоб вони знали, хто їх батьки і чії вони діти», – стверджував педагог [4, с. 7].

Н. Григорійв був глибоко переконаний, що на вдачу українців впливало сусідство, культурні, торгові й військові відносини та

кровне й територіальне переміщення. Тому зараз в українській національній вдачі багато є елементів, які перейшли до нас від дідів та прадідів. Українська національна вдача не є зовсім оригінальною, самотньою, це є сумою різних властивостей таких, як: українські предки, сусіди українські та сам український народ. Тому українська національна вдача не цілком однотайна на всіх просторах українського розселення [5].

Досить вдало педагог у праці «Українська національна вдача» розкриває любов і повагу українського народу та особливості, якими українці відрізняються від інших своїх сусідів: «Українці споконвіку звикли чути в себе чужу мову і не цуралися людей із іншим обличчям і іншою вдачею. У силі волі українського народу переважає особиста воля, а в московського народу – загальність...» [5, с. 16]. «У політичній сфері українці здібні були створити між собою добровільні товариства, тільки б це допомогло у самотності нації. Нема в українців нахилу до суспільної єдності й державного життя. Громада – це добровільне товариство людей. Українці не звикли панувати, це народ демократичний і працюючий», – зазначав педагог» [5, с. 17]. Про особливу властивість вдачі українця свідчить на те, що він високо цінить особистість, індивідуальність, ідею, яку широко розвинув у своєму колишньому й сучасному побуті. «Українці мають властивість переживати враження довший час, але вони не вмюють відповісти на них відразу. В характері українця бачимо сумирність і гумор; гумором українець старається зменшити прикрість своїх переживань – і в прикрасі українця старається знайти щось смішне, іронічне, тим самим зменшити недобре враження» [5, с. 22].

Педагог у цій же праці охарактеризував сусідів: «Москалям належить першість у лайках. Московські лайки надзвичайно цинічні, грубіянські й плідні. У поляків лайка якась не натуральна, театральна й кучерява, бо поляк і в лайці не забуває повеличатися. В українців лайки переважно «мітологічні»... У справах віри українці живуть почуттям глибоким і щирим, на обрядовість вони звертають дуже мало уваги. У справах віри вони толерантні, поважають віру іншого. Українці дуже чутливі особистості, надзвичайно прив'язані до родини. Мудрий український народ [5, с. 22–24].

В українських прикрасах бачимо поміркованість. В українських орнаментах панує два типи: геометричний і рослинний; у

москалів переважають звірині форми орнаменту. Українські танці – козачок, коломийка, метелиця.

Український народ є майже виключно селянським народом. Від цього пішов надзвичайно міцний зв'язок людини із землею, що її утримує й підживляє, зв'язок, який виразно проявляється в цілій дотеперішній українській духовній творчості.

Педагог наголошує, що в житті українців велику роль відіграє любов. Зокрема, любов матері до дитини в українській культурі (літературі, мистецтві, музиці) має незвичайно рідкісне звеличення. Німецький дослідник Манцер зазначає: «Українці мають геніальну інтуїцію, що за допомогою чуття будує свої конструкції». Брак ґрунтовності вглиблювання в обмеженій вузькій сфері діяльності – натомість широка сфера духовних інтересів і зв'язана з цим поверховність; ніякого розумного трактування проблеми в теорії й практиці, але чуттєве схоплення дійсності, безпосередність рішень, переміщення моментів теоретичних і практичних. Через переваги почуттів також і воля, бажання не виявляє особливої твердості, витривалості і надлюдської діяльності [5].

Педагог звертає увагу на ще одну українську відмінність – релігійність «Українці ніколи не залежать ні від кого, тільки в різній протилежності до москалів, на внутрішній суті віри. Через те українське минуле і українське сучасне зовсім не знають релігійних війн і усобиць. Далекоглядна релігійна толерація є характерною рисою українця», – писав Н. Григорієв. Отже, українська національна вдача є не одноманітною. За темпераментом – повільна, спокійна, млява або лінлива, у всякому разі не енергійна, повільнодумна, неініціативна; по волі – м'яка, смирна, навіть покірна, але вперта. Розуму не спритного, хоч і пронизливого, повільнодумна, скептична, глузлива, гумористична, хоч і не люта. Надзвичайно чуттєва, а тому чутлива, мрійлива, поетично творча, лірична, меланхолійна. За смаком – поетична, естетична, музична, охайна, по відношенню до інших справ сварлива, але не люта. За світоглядом – ідеалістична, не практична, релігійна, забобонна. У поведінці – моральна, не злочинна, милосердна, гостинна. У праці – різноманітна, працююча. У суспільному житті – індивідуалістична, без смаку до політичного панування, немстива, некористолюбна, без національної пихи, терпелива до чужинців, безпечна, слухняна і навіть покірна, а тому недержавницька. У

політичних ідеалах – свободолобива, рівноправна, демократична» [5, с. 26].

Педагог дає характеристику християнству через моральні та людські якості особистості: «Позитивна сторона української ментальності – це є моральність, яка побудована на засадах християнства. Хоча брак культури не компенсується моральністю. Тому завданням українських педагогів є поширення освіти, використання релігійної туги на мистецьку творчість і поглиблення науки» [5, с. 59]. Н. Григорієв рекомендовав навчатися для того, щоб поширювати знання та урізноманітнювати заняття. Для реалізації цих цілей потрібно «поменше хліборобства, а побільше виробництва й торгівлі індустріалізація України» [5, с. 59].

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, Н. Григорієв значну роль приділяв соціально-виховним аспектам розвитку особистості, він давав чіткі характеристики чинникам, які впливають на людину, її світогляд. Значну увагу у спадщині педагога було приділено моральним якостям, які мають бути притаманні кожній людині.

Перспективами подальших розвідок напрямку є дослідження педагогічної діяльності дружини Никифора Григорієва – Ганни Григорієвни.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Т. Українська державність: ідеологія, політика, практика (система народоправства у теоретичних концепціях Н. Григорієва) / Т. Бевз. – К.: ІПІЕНД, 2004. – 248 с.
2. Бевз Т. Партія національних інтересів і соціальних перспектив. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/Bevz_4_6.pdf.
3. Бех І. Д. Особистісно-орієнтована модель виховання як науковий конструкт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу. – http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf.
4. Григорієв Н. Про навчання дітей рідної історії / Н. Григорієв. – К., 1917. – 38 с.
5. Григорієв Н. Українська національна вдача / Н. Григорієв. – Вінніпег-Манітоба, 1941. – 61 с.
6. Етнопедагогіка. Ч.І. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/etnopedagogika_evtuh.pdf.

REFERENCES

1. Bevz, T. (2004). *Ukrainska derzhavnist: ideolohiia, polityka, praktyka (systema narodopravstva u teoretychnykh kontseptsiiakh N. Hryhoriieva)*. [Ukrainian statehood: ideology, politics, practice (the system of nationality in theoretical concepts N. Grigoriev).]. Kyiv.
2. Bevz, T. *Partiia natsionalnykh interesiv i sotsialnykh perspektyv*. [Party of national interests and social perspectives.]. [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: http://www.ipiend.gov.ua/img/monograph/file/Bevz_4_6.pdf.
3. Bekh, I. D. *Osobystisno-oriientovana model vykhovannia yak naukovyi konstrukt*. [Personality-oriented model of education as a scientific construct.]. [Elektronnyi resurs]. Rezhyim dostupu. – http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/3/vupysk_21.pdf.
4. Hryhoriiv, N. (1917). *Pro navchannia ditei ridnoi istorii*. [About teaching children of native history]. Kyiv.
5. Hryhoriiv, N. (1941). *Ukrainska natsionalna vdacha*. [Ukrainian national luck]. Winnipeh-Manitoba.
6. *Etnopedahohika. Ch.I.* [Ethnopedagogy. Ch.I.]. [Elektronnyi resurs]. – Rezhyim dostupu: http://pedagogy.lnu.edu.ua/departments/pedagogika/library/etnopedagogika_evtuh.pdf.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

МОРГАЙ Лілія Анатоліївна – аспірант, викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичин.

Наукові інтереси: педагогічна та науково-просвітницька діяльність Никифора Яковича Григорієва (1883-1953 рр.).

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

MORGAI Lilia Anatolievna – Postgraduate, Teacher of the Department, Teacher of the Department of Social Pedagogy and Social Work of the Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychin.

Circle of scientific interests: Pedagogical and educational activities of Nikifor Yakovlevich Grigoriev (1883-1953).

Стаття надійшла до редакції 29.04.2019 р.